

ЕPISTULAE X 96; 97 РИМСКИ ИЗВОР О РАНИМ ХРИШЋАНИМА

Апстракт: Из пера једног Римљанина, нехришћанина, произашло је вриједно свједо-чанство о положају хришћана у источној римској провинцији Битинији и Понту почетком II вијека. Плиније Млађи, намјесник у провинцији, цару Трајану пише писмо у којем га обавјештава о свом сусрету с хришћанима и оптужбама против њих. Несигуран у правну процедуру која се води у истрагама и суђењима против хришћана, Плиније пита цара за савјет о даљњем поступању према све бројнијим оптуженим Христовим сљедбеницима. Поред односа римске власти према раним хришћанима, који су у то вријеме за Римљане представљали сљедбенике неког новог, непознатог покрета, Плиније у писму 96 даје такође вриједне податке о хришћанском организовању и окупљању ради службе Христу. Трајанов кратак одговор на Плинијево писмо открива став и однос највише римске власти према раним хришћанима. У овом раду дат је цјеловит текст оба ова писма на оригиналном латинском језику и њихов превод на српски језик с коментарима.

Кључне ријечи: Плиније Млађи, писма 96 и 97, хришћани, цар Трајан.

Плиније Млађи познат је у римској књижевности по својим сачуваним писмима. Она чине збирку која је подијељена на десет књига. Првих девет књига обухватају Плинијева писма члановима породице, пријатељима и познаницима, а писана су у различитим формама, од кратких интимних биљешки до стилски дотјераних писама о различитим темама.¹ Десета књига збирке садржи 123 писма, од којих су 72 Плинијева, а 51 су цара Трајана, који је владао Римским царством од 98. до 117. године. Ова преписка између цара Трајана и Плинија Млађег вођена је између 110. и 113, када је Плиније обављао дужност намјесника у источној римској провинцији Битинији и Понту на Црном мору. Ова збирка писама између једног римског цара и највишег римског дужносника представља највреднију сачувану званичну преписку из античког периода која аутентично, из прве руке, приказује дешавања у току неколико година у једној римској провинцији.

Плиније Млађи (С. Plinius Caecilius Secundus, 62–113) рођен је у мјесту Комо у сјеверној Италији. Послије смрти оца одлази у Рим, гдје учи реторику

¹ Девет књига збирке садржи 247 писама. Претпоставља се да је Плиније већину писама послао својим адресатима и да је касније њихове сачуване копије, након извјесног стилског дотјеривања, сам објављивао, почевши од 104. или 105. године.

код Квинтилијана, тада најпознатијег учитеља реторике. Послије низа служби и успјешне адвокатске каријере, цар Трајан га 110. године шаље у провинцију Битинију и Понт (данашњи сјеверни дио Турске), као намјесника са конзулским овлашћењима (*legatus Augusti pro praetore consulari potestate*). По доласку на службу у Битинију и Понт Плиније започиње своју преписку са царем Трајаном, која се прекида изненада, непуне три године прије Плинијевој служби у Битинији. Чини се да га је изненадна смрт задесила у самој провинцији 113. године.

Два писма из ове преписке, о којима се вјероватно највише расправљало, имају посебан значај јер показују однос римске власти према раним хришћанима и ширењу новог покрета који се појавио међу Христовим сљедбеницима. То су писма 96 и 97, Плинијево писмо цару Трајану и Трајанов одговор. Она су била позната већ у вријеме хришћанског апологете Тертулијана (с. 160–240).² Аутентичност ова два писма није никада озбиљно доведена у питање и стога што се њихов стил подудара са стилем осталих писама објављених у десетој књизи. Поред ова два писма Плинија и Трајана, у којима се на директан начин помињу рани хришћани и њихова, за Римљане необична служба једном Богу, треба напоменути још једина два римска извора у којима се спомињу хришћани и нови вјерски покрет. То су римски историчари Тацит и Светоније. Тацит у свом најзначајнијем историјском дјелу *Анали* (15.44) говори о кажњавању хришћана у вријеме великог пожара у Риму 64. године, у доба Неронове владавине, док Светоније (*Cl.* 25.4; *Nero* 16.2) пише о протјеривању хришћана у вријеме владавине цара Клаудија и њиховом кажњавању у вријеме Нерона.

Ова преписка између Плинија и цара Трајана, како смо поменули, почиње по одласку Плинијевој у провинцију Битинију и Понт 110. године, а сâм распоред писама у овој преписци наводи на претпоставку да Плинијево сусрет са хришћанима пада у вријеме између 18. септембра 112. и јануара 113. године, друге године његове власти у Битинији и Понту.³ Град у којем се догодио први сусрет и суђење оптуженим хришћанима не може бити са сигурношћу одређен. Писма 96 и 97 налазе се између писама која се односе на догађаје у граду Амасису (писмо 92) и оне у Амастрису (писмо 98), али наговјештаја у писмима 96 и 97 о одређеном граду нема.

² Тертулијан у дјелу *Apologeticum* (II 6–8) из 197. године, када је и сâм прешао у хришћанство, спомиње ову преписку Плинија и Трајана о хришћанима.

³ Према садржају писама 88 и 100, између којих се налазе писма 96 и 97, можемо да претпоставимо да вријеме када Плиније извјештава Трајана о сусрету са хришћанима пада између 18. септембра (Плиније у писму 88 честита Трајану рођендан) и 3. јануара (у писму 100 Плиније извјештава Трајана о свечаности која се годишње, по доласку нове године, одржава у част и славу принцепса (*dies imperii*)). (Sherwin-White 1966/1998: 611; 685; 713).

Као бранилац традиционалне религије, Плиније је са забринутошћу реаговао на све већу појаву хришћана у провинцији Битинији и Понту.⁴ Резултат те забринутости јесте и његово писмо цару Трајану, које садржи историјски веома вриједан приказ римског суочавања с хришћанима почетком II вијека. Оно открива и чињеницу да римска власт почиње хришћанство да посматра одвојено од јудаизма, религије с којом су се Римљани много прије сусрели и са којом су у почетку и повезивали хришћане, сматрајући их припадницима секте унутар јудаизма.⁵ О тежини случаја с којим се Плиније суочио показује и дужина писма 96, које је, поред писма 58, најдуже у овој десетој књизи преписке с царем.⁶ Плиније извјештава Трајана о свом дјеловању у судским случајевима против хришћана и износи своју недоумицу око вођења таквих истрага. Из писма не можемо тачно да закључимо каква је првобитна оптужба била против хришћана, али Плиније, као искусан адвокат, примјећује недостатак правног оквира у овим судским истрагама и суђењима. Иако у почетку слиједи правну процедуру својих претходника, Плиније ипак бива несигуран у исправност поступка и у то да ли да оптужене хришћане осуђује на најстрожу казну, не због неких тешких злочина, него само због тога што припадају новонасталом покрету. Услјед све већег броја таквих оптужби и случајева, Плиније одлучује да напише писмо Трајану и пита га за савјет, на чија питања и недоумице му сâм Трајан кратко и одговара.

Ер. X 96

Plinius Traiano Imperatori

1 Sollemne est mihi, domine, omnia de quibus dubito ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctationem meam regere vel ignorantium instruere? Cognitionibus de Christianis interfui numquam: ideo nescio quid et quatenus aut puniri soleat aut quaeri. 2 Nec mediocriter haesitavi, sitne aliquod discrimen aetatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant, detur paenitentiae venia, an ei qui omnino christianus fuit desisse non prosit, nomen ipsum, si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur.

Interim in iis qui ad me tamquam Christianis deferebantur hunc sum secutus modum. 3 Interrogavi ipsos an essent Christiani. Confitentes iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus; perseverantes duci iussi. Neque enim dubitabam, qualescu-

⁴ Потврду о раном присуству хришћана у Битинији и на Понту налазимо у Новом завјету и Првој посланици Петровој 1.1 („Петар, апостол Исуса Христа, изабраним дошљацима, расијаним по *Понту*, Галатији, Кападокији, Азији и *Битинији*...”)

⁵ У почетку Римљани су на хришћане гледали као на секту проистеклу из јудаизма, будући да су први хришћани и били већином јеврејског поријекла. Уп. Дап. 18.12–15; Suet. *Cl.* 25.

⁶ Најдуже писмо у десетој књизи јесте писмо 58, у којем Плиније представља цару случај филозофа Флавија Архипа.

mque esset quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem debere puniri. 4 Fuerunt alii similis amentiae quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remittendos. Mox ipso tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine plures species inciderunt.

5 Propositus est libellus sine auctore multorum nomina continens. Qui negabant esse se Christianos aut fuisse, cum praeunte me deos appellarent et imagini tuae, quam propter hoc iusseram cum simulacris numinum adferri, ture et vino supplicarent, praeterea maledicerent Christo, quorum nihil posse cogi dicuntur qui sunt re vera Christiani, dimittendos putavi. 6 Alii ab indice nominati esse se Christianos dixerunt et mox negaverunt; fuisse quidem, sed desisse, quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti. Hi quoque omnes et imaginem tuam deorumque simulacra venerati sunt et Christo male dixerunt.

7 Adfirmabant autem hanc fuisse summam vel culpae suae vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere secum in vicem seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria, committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedendi fuisse rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium; quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetaerias esse vetueram. 8 Quo magis necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri et per tormenta quaerere. Nihil aliud inveni quam superstitionem pravam, immodicam.

9 Ideo dilata cognitione ad consulendum te decurri. Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum; multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum et vocabuntur. Neque civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est; quae videtur sisti et corrigi posse.

10 Certe satis constat prope iam desolata templa coepisse celebrari et sacra sollemnia diu intermissa repeti pastumque venire victimarum, cuius adhuc rarissimus emptor inveniebatur. Ex quo facile est opinari, quae turba hominum emendari possit, si sit paenitentiae locus.⁷

Плиније цару Трајану

1 Навикао сам, господару, да пред тебе изнесем све оно у шта нисам сигуран.⁸ А ко може боље да ме посаветује у мом оклијевању или да ме поучи

⁷ Текст на латинском језику према: Pliny the Younger. *Letters*. Vol. II: Books 8-10. *Panegyricus* (eds.) William Melmoth. W.M.L. Hutchinson. London/New York: Loeb Classical Library, 1927, 400–404.

⁸ Плиније јасно указује на то да он, као намјесник, није сам покренуо суђења, него су она проишлаго из приватних тужби. Ови наводи потврђују, такође, да није постојала ни одређена наредба пити законски основ који би одређивао процедуру оваквих суђења против хришћана.

у мом незнању? Никада нисам присуствовао истрагама⁹ хришћана;¹⁰ стога не знам који преступи се обично кажњавају или испитују и у коликој мјери.¹¹ 2 Прилично сам се колебао, да ли треба да постоји нека разлика што се тиче година или се једни, ма колико били млади, ништа не разликују од старијих;¹² да ли се даје помиловање онима који се покају¹³ или онеме, који је једном био хришћанин, не би користило ни ако би то престао бити; кажњава ли се и сâмо име,¹⁴ ако и нема никаквог престопа, или се кажњавају преступи који су у вези са именом¹⁵.

У међувремену, према онима који су као хришћани пред мене доведени,¹⁶ слиједио сам овај поступак. 3 Питао сам их да ли су хришћани, и оне који би признали питао сам и други и трећи пут, запријетивши им казном;¹⁷ оне који

⁹ Термин *cognitio* (истрага, испитивање) овдје означава облик суђења који се заснивао на суду онога који је имао власт (*imperium*) и који је саслушавао пристигле оптужбе. Систем римског кривичног закона био је познат као *ordo iudicorum publicorum*. Неки прекршаји, ипак, нису били обухваћени системом *ordo*, као што је, на примјер, преступ против званичне државне религије, већ су се налазили *extra ordinem* („ван листе”). Намјесници су стога имали овлашћење (*imperium*) да се баве и оваквим преступима и да на основу властите истраге (*cognitio*) доносе одређене одлуке и казне. Недостатак провинцијског искуства објашњава Плинијево непознавање истрага и суђења хришћанима. О процедури *cognitio* Плиније говори у писмима VI 22; 31.

¹⁰ Термин *хришћанин* помиње се три пута у Новом завјету: Дап. 11.26; 26.28; 1 Пт. 4:16. *Χριστιανός* је термин који су прво у Антиохији употребљавали нехришћани за оне који су слиједили Христа. (Thayer 1886: 672). Латински термин *Christiani* налазимо код римских аутора, први пут код Тацита око 110. године у *Аналима* (15.44: *ergo abolendo rumori Nero subdidit reos et quaesitissimis poenis adfecit quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat*).

¹¹ Плиније не сумња у то да хришћане треба казнити, али није сигуран у коликој мјери, будући да му је *cognitio extra ordinem*, као намјеснику провинције, допуштала да има слободу и да измијени казну. За своје поступке и одлуке намјесник је био одговоран само цару и римском сенату.

¹² Адвокати су понекад узимали у обзир *aetatis excusatio*, када су разматрали кривичне казне. *Dig. 29.5.1.32* (Ulpianus 50 ad ed.): *Impubes servus vel ancilla nondum viripotens non in eadem causa erunt: aetas enim excusationem meretur*.

¹³ Већ према овом Плинијевом приједлогу дало се наслутити да се не ради ни о каквим озбиљним злочинима хришћана, јер у том случају не би било помена помиловања.

¹⁴ Ово питање показује суштински однос римске власти према хришћанима у овом раном периоду, односно непостојање јасних уредби о поступању према присталицама новог вјерског покрета. Хришћанске апологете су ову процедуру називале *accusatio nominis*, односно оптужбом због самог припадања покрету. Детаљније о односу римске власти према хришћанима види: Пртија 2016а: 63–79.

¹⁵ Израз *flagitia cohaerentia nomini* није било нешто ново у судској пракси. У вријеме касне Републике и раног Царства водили су се поступци против припадника култова или религијских покрета који су били страни римској држави и религији. Оптужбе за помен, тј. за сâмо припадање таквом култу или покрету, било је довољно за пресуду и казну.

¹⁶ Јасно је да оптужбе и поступци нису иницирани од стране римске власти и намјесника, него од самих становника провинције, потказивача, који су за то имали различите поводе и интересе. Од свих посвједочених случајева из II вијека процеси су покренути од стране приватних тужитеља.

¹⁷ Ријеч *supplicium* се односи на казну, не на мучење. Уп. *Ep. VIII 14.12*.

би устрајавали, наредио сам да буду одведени.¹⁸ Наиме, нисам се двоумио у томе да, каква год била природа онога што су признавали, њихову тврдоглавост и несаломиву истрајност засигурно треба казнити.¹⁹ 4 Било је и других са сличним безумним увјерењем, које сам, будући да су били римски грађани, одредио²⁰ да буду послати назад у Рим²¹. Откад сам се почео бавити овим проблемом, ускоро се, како то обично бива, појавило више случајева²² будући да се злочин даље ширио.

5 Објављен је анонимни попис који је садржавао многа имена.²³ Сматрао сам да треба ослободити кривње оне који су тврдили да нису хришћани или да су то икад били, зато што су понављајући за мном заклињали се²⁴ боговима²⁵ и приносили вино и тамјан²⁶ пред твој лик, за који сам због овога био наредио да се донесе заједно са киповима богова;²⁷ уз све то проклињали су Христа, а

¹⁸ Глагол *duci* подразумева да су оптужени одмах вођени на погубљење. Употребу глагола *duci* у овом смислу налазимо и код: Sen. *De ira* 1.18.4; Suet. *Cal.* 27.1. Само онај римски званичник који је посједовао *impetium* могао је наредити смртну казну, а правда се примјењивала у мјесту гдје се намјесник налазио (Ferguson 1993: 61).

¹⁹ Овдје Плиније као да потврђује да, без обзира на све, сâмо „име“ (*nomen christianorum*), тј. оне који себе називају хришћанима, треба казнити.

²⁰ *Adnotavi, terminus technicus* за регистрацију званичних одлука.

²¹ Околности под којима је провинцијски намјесник могао погубити римског грађанина без његове жалбе принцепсу биле су веома ограничене. Наиме, према Семпронијевом закону (*Lex Sempronia de capite civis Romani*), који је донио Гај Семпроније Грах 123. године п.н.е., била је забрањена смртна казна над римским грађанином без одобрења скупштине, тј. народа (*iniussu populi*) (Mousourakis 2015: 165).

²² Ријеч *species* Плиније употребљава у значењу „случај“ за испитивање. Уп. *Ep.* X 56.4: *haec...species incidit in cognitionem*.

²³ *Libellus sine auctore* с бројним именима указује на то да су овакви анонимни спискови играли значајну улогу у истрагама и суђењима раним хришћанима. То потврђује да римска званична власт није сама подносила тужбе, већ локални потказивачи, који су из различитих разлога гајили нетрпељивост према хришћанима.

²⁴ *Praeunte me* (< *praeeo ire ii itum*): Плиније је очигледно изговарао формулу или заклетву коју су оптужени за њим морали понављати. Уп. *Ep.* X 52.1. (*praeivimus*).

²⁵ Постојале су оптужбе да хришћани нису учествовали у државним култовима и да нису поштовали званичне богове. Отуда и укључивање у испитивање ове провјере оданости римској власти и заклињање римским, државним боговима. Одбијање учествовања у државним култовима, што је био знак лојалности римској држави и цару, представљало је темељ оптужбе за непоштовање и издају државе, а не за оно у шта су сами хришћани вјеровали.

²⁶ Ово излијевање тамјана и вина пред киповима римских богова и цара било је у вези са култом *pumen Augusti*, а своје коријене је имало и у републиканском периоду. Уп. *Cic. De off.* III 80.

²⁷ Ову провјеру оданости државној религији и државним боговима Плиније спроводи само на онима који поричу оптужбе. Култ цара није у то вријеме био раширен међу масама, а сам цар Трајан у писму Плинију *Ep.* X 82.1 каже: „Ти добро знаш моју одлуку да не стичем поштовање свога имена ни застрашивањем, ни прогонима људи, као ни кажњавањима због увреде мога достојанства (*maiestas*).” Међутим, и поред овога, чини се да је усљед недостатка одређених правних поступака ово поклоњење цару и римским боговима уведено као тест у овим, како и сâм Плиније наговјештава, специфичним случајевима.

говорило се да се на то не могу натјерати они који су истински хришћани. б Други, чија сам имена добио од доушника, тврдили су прво да су хришћани, а затим то и порицали; говорили су да су заиста то били, али су се тога одрекли, неки прије три или више година, а неко чак и прије двадесет.²⁸ Сви они су се исто тако понизно клањали твој лику и киповима богова и проклињали Христа.

7 А тврдили су да је њихова највећа кривица или погрешка била у томе што су имали обичај да се састану одређеног дана прије свитања и да Христу као богу пјевају пјесму²⁹ наизмјенце³⁰, и да се заклетвом обавежу не на неки злочин, већ на то да не почине крађу, разбојништво, ни прељубу, да не погазе вјеру и да благо које им буде повјерено врате када од њих то буде затражено.³¹ Послије тога, обично су се разилазили и поново састајали да узму храну³², обичну и безазлену³³; то су престали чинити послјере мог едикта, којим сам, према твојим налозима, забранио постојање удружења.³⁴ 8 Вјеровао сам да тре-

²⁸ Плиније овом изјавом показује да су и раније у овој провинцији постојала суђења, али не спомиње њихову бројност.

²⁹ Термин *carmen dicere* („пјевати пјесму“) био је чест у Аугустово доба (на примјер, код Хорација, *Carm.* IV 12. 9–10; *Saec.* 5–8), али јавља се и касније, поред Плинија, и код Сенеке (*Ep.* 108.11). О Плинијевом опису богослужења раних хришћана у Битинији и Понту детаљније види: Пртија 2016б: 11–25.

³⁰ *Secum invicem* (наизмјенично) *carmen dicere* упућује на антифонални начин пјевања, наизмјенично пјевање два хора.

³¹ Израз *se sacramento obstringere* (заклетвом се обавезати) указује на десет заповијести. Наиме, даљње набрајање поступака који хришћанима нису дозвољени јасно се односе на неке од десет заповијести, што има своје коријене у јеврејској јутарњој служби.

³² *Rursusque coeundi ad capiendum cibum* представљао би други дио службе који Плиније наводи. Ово „поновно окупљање ради узимања хране“ одговарало би еухаристији и агапе (заједничкој гозби), које су у раном периоду хришћанства биле спојене и које су одржаване увече, како нам свједочи и Плиније. Међутим, промјене у редослиједу богослужења, односно напуштање вечерње гозбе агапе и спајање еухаристије с јутарњим дијелом службе, могуће да су биле последица у писму споменутог Плинијевог и Трајановог едикта о забрани окупљања и удруживања у групе и заједнице.

³³ *Cibum, promiscuum tamen et innoxium* (храну, обичну и безазлену). Плинијев избор ријечи за храну не треба да чуди јер је, могуће, морао да тражи објашњење од оптужених хришћана о храни која се користила приликом службе. Наиме, хришћани су били оптуживани, између осталог, и за ханибализам, тј. за тзв. Тијестову гозбу, с обзиром на то да су у својој служби користили храну, као ‘тијело Христово’, што су Римљани буквално схватили.

³⁴ Према овој тврдњи Плиније је, чини се, увјерен да хришћани нису чинили преступе против поменутог едикта о удруживањима, донесеног управо због бојазни римских власти да би било какво удруживање у групе представљало опасност и узрок могућих нереда у провинцији. О овој опасности говори Плиније у писму X 33.34. Плиније такође потврђује да су се због овог едикта хришћани престајали окупљати у оно вријеме и онако како су му оптужени хришћани описали своја окупљања и службу Христу као Богу.

ба и од двије служавке,³⁵ за које се говорило да су свештенице, мучењем сазнати шта је права истина. Али, ништа друго нисам открио осим простог и претјераног празновјерја.³⁶

9 Одложивши тако истрагу, пожурих да се посавјетујем с тобом. Учинио ми се, наиме, да је случај вриједан да потражим савјет, понајвише због броја оних који су у то уплетени. Наиме, многи су различите старосне доби, сталежа, и једног и другог пола, били изложени и биће изложени овој опасности.³⁷ И није се само по градовима него и по селима и мањим мјестима ширила зараза овог празновјерја,³⁸ за које се чини да може да се спријечи и исправи.

10 Сигурно је добро познато да су већ готово запуштени храмови почели оживљавати и да се већ дуго обустављени свети обреди обнављају и да се продаје храна за жртвене животиње за које се купац досад веома ријетко налазио.³⁹ Из овога се да лако наслутити колико се много људи може вратити на прави пут ако би добили прилику за покајање.⁴⁰

Ер. X 97

Traianus Plinio

Actum quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum qui Christiani ad te delati fuerant secutus es. Neque enim in universum aliquid quod quasi certam formam habeat constitui potest. Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt, ita tamen ut qui negaverit se Christianum esse idque re ipsa manifestum fecerit, id est supplicando dis nostris, quamvis suspectus in praeteritum, veniam

³⁵ *Ministrae* представља латински превод грчког (хришћанског) термина *διάκονοι* (слуге; Н. З. Ђакони). Жене као служитељице (ђаконесе) спомињу се први пут у Првој посланици Коринћанима (XVI 1): Φοίβην...*διάκονον* τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς.

³⁶ Ријеч *superstitio* (празновјерје) Плиније употребљава да опише хришћанско вјеровање, као и Тацит (*Ann.* 15.44.4: *exitibilis superstitio*) и Светоније (*Nero* 16.2: *superstitionis...maleficae*). Овај термин користио се да означи пристајање уз било које стране култове (Тас. *Ann.* 11.15.1; 13.32.3). Уп. *Ep.* VI 2.2: *semper haruspices consulebat...a nimia superstitione*.

³⁷ Да су сви, било које доби, пола и сталежа, могли бити оптужени и осуђени за припадност хришћанском покрету, потврђује и свједочанство прогона у Лиону 177. године, за вријеме владавине Марка Аурелија, када су страдавале и жене и дјеца, као и угледни људи града (нпр. мученица Бландина, Потин Лионски, први епископ Лиона).

³⁸ И поред оптужби да одбијају поклоњење римским боговима и култу цара, што је хришћанима с вјерског аспекта било незамисливо и у супротности с прве двије заповијести, Плиније у тексту нигдје не наводи ријеч *impietas* (безбожништво), него само термине *amentia*, *obstinatio*, *prava superstitio* (безумље, празновјерје).

³⁹ Јасно је из овога да је сузбијање појаве све већег броја хришћана било у интересу локалних свештеника који су припадали вишој класи и трговаца који су продавали животиње за жртвовање за вријеме одржавања државних култова. С обзиром на то да хришћани нису јели месо жртвованих животиња (Уп. *1 Кор.* X 20), може се претпоставити да су ови свештеници и трговци због губитка уносних привилегија били међу главним противницима и тужитељима хришћана.

⁴⁰ Превод писма са латинског на српски језик је ауторкин.

ex paenitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est.⁴¹

Трајан Плинију

Слиједио си, мој Плиније, поступак који је и требало у претресању случајева оних који су пред тебе доведени као хришћани.⁴² Не може се, наиме, поставити неко опште правило које би се односило на сва питања.⁴³ Хришћане не треба тражити;⁴⁴ ако буду доведени пред тебе и оптужба буде доказана, треба их онда казнити, али ипак, онај који буде порекао да је хришћанин и буде то доказао молећи се нашим боговима, нека добије помиловање зато што се покајао, ма какве сумњиве прошлости био. А анонимни пописи не треба да имају никаквог удјела ни у једној оптужби.⁴⁵ Они не само да су најгори примјер, него то није ни у духу нашег времена.⁴⁶

Извори и литература

Извори:

PLINY THE YOUNGER. *Letters*. Vol. II: Books 8-10. *Panegyricus* (eds.) William Melmoth, W.M.L. Hutchinson, London/New York: Loeb Classical Library, 1927.

Литература:

ПРТИЈА, Слободанка (2016а). Однос римске власти према раним хришћанима (Plinius, *Epistulae* X 96; 97). *Радови. Часопис за хуманистичке и друштвене науке* 23: 63–79.

ПРТИЈА, Слободанка (2016б). Плиније Млађи о раним хришћанима у Битинији (*Epistula* X 96). *Филолог* VII/13: 11–25.

FERGUSON, Everett. *Backgrounds of Early Christianity*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co, 1993.

MOUSOURAKIS, G. *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. New York/London: Springer, 2015.

⁴¹ Текст на латинском језику према: Pliny the Younger. *Letters*, 406.

⁴² Трајан потврђује Плинијев поступак и јасно му оставља слободу да све чини у складу с овлашћењима која је посједовао као намјесник провинције (extra ordinem).

⁴³ Јасно је да није постојао посебан закон или уредба која се односила на суђење или прогон хришћана.

⁴⁴ *Conquirere* (тражити): може се претпоставити да Трајан није за то да се траже оптужени хришћани, вјероватно они који су се налазили на поменутих анонимним списковима, које, видимо даље у писму, ни сâм не признаје.

⁴⁵ Одбацујући анонимне спискове као полазну тачку оптужбе, Трајан, у ствари, наговјештава Плинију да се ипак треба држати одговарајућег судског процеса, који је подразумијевао састављање оптужнице као формалног акта стране која подноси тужбу (delatio).

⁴⁶ Превод писма са латинског на српски језик је ауторкин.

SHERWIN-WHITE, A.N. *The Letters of Pliny. A Historical and Social Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 1966; 1998.

THAYER, Joseph Henry. *A Greek-English Lexicon of the New Testament*. New York / Cincinnati: New York American Book, 1886.

Slobodanka Prtija

EPISTULAE X 96; 97
A ROMAN SOURCE ON EARLY CHRISTIANS

Summary

Pliny the Younger, as an imperial magistrate (111–113 AD) in the eastern Roman province Bithynia-Pontus, wrote a letter (X 96) to the Emperor Trajan about his actions with regard to some people suspected as Christians. This Pliny's letter and Trajan's response (X 97) have a great historical value due to the detailed Pliny's account of the position of the early Christians at the beginning of II century. This article includes the translation of these two letters from Latin into Serbian language and commentary. In these we can find out the attitude of the Roman government to the Christian communities in the eastern Roman province and very important information on early Christian worship and its structure at the beginning of II century.

Keywords: Pliny the Younger, Emperor Trajan, Epistulae X 96, 97, early Christians.